

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
USUTEADUSKOND

RISTI INDIVIDUAALNE TÄHENDUS

Ruta Barkala

Bakalaureusetöö

Juhendaja

Lea Altnurme, PhD

Tartu 2025

EESSÕNA

Ma tänan usuteaduskonna õppejõude ja töötajaid, kes igal võimalikul moel mind on toetanud, et ma bakalaureuse töö kaitsmiseni olen jõudnud, aga eriti tänulik olen ma oma juhendajale, Lea Altnurmele. Tema esitas mulle tõelise väljakutse uurida teemat, mida pole seni uuritud. Veel tänan ma oma poega, kes on olnud alati mulle toeks ja abiks. Olles teile kõigile tänulik olen ma ühtlasi tänulik Jumalale, sest Tema on kõikjal - meis kõigis ja igas lumehelbeski ning ilma Tema tahtmata ei sünni midagi. Sündigu Tema tahtmine!
Olge kõik väga hoitud!

SISUKORD

EESSÕNA	2
SISSEJUHATUS	4
TEEMAVALIKU PÕHJENDUS	4
TÖÖ EESMÄRK	5
UURIMISMETOODIKA	5
TEOREETILINE TAUST	7
INTERVJUUDE ANALÜÜS	11
KATEGOORIAD	11
1. USUKUULUVUS	11
2. USU TÄHENDUS JA MÕJU INFORMANDILE ÜLDISELT	12
3. SÜMBOL VÄLJENDAMAKS USULISI TUNDEID	14
4. RISTI OMANDAMISE VIISID JA PÕHJUSED	15
5. RISTI TÄHENDUS KASUTAJALE	15
5.1 Usulise kuuluvuse tähendus	16
5.2 Kristlik tähendus.....	16
5.3 Paganlik tähendus	18
5.4 Emotsionaalne tähendus	20
5.5 Maagiline tähendus.....	20
5.6 Esteetiline tähendus	22
6. RISTI KASUTAMINE / RITUAALID	23
JÄRELDUSED	25
KOKKUVÕTE	28
SUMMARY	29
KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD	30
LISAD	33

SISSEJUHATUS

TEEMAVALIKU PÕHJENDUS

Risti individuaalset tähendust tänapäeval soovitas mul uurida juhendaja. Alguseks tuleb mainida, et see teema näib olevat siiani uurimata nii Eestis kui ka maailmas üldiselt. Sellest annab tunnistust vastava teaduskirjanduse puudumine. Otsisin materjali raamatutest ja artiklitest TÜ raamatukogust ning interneti abil ka mujalt maailmast. Otseselt teemale vastavat kirjandust ma ei leidnud. Otsisin Google ning Google Scholar otsingumootoritega, TÜ raamatukogu töötaja abiga sealsetest andmebaasidest ja isegi sõprade abiga Cambridge ülikooli andmebaasidest, aga paraku analoogilisi uurimustöid lihtsalt pole. Kasutatud märksõnad: 1. Personal significance of cross 2. Cross symbolism 3. Crucifix meaning 4. Christian cross personal meaning 5. Cross in personal faith 6. Cross and spirituality 7. Cross in daily life 8. Cross as a symbol of faith 9. Cross and personal identity 10. Cross and religious experience 11. Cross and personal reflection 12. Cross and spiritual journey 13. Cross and personal connection 14. Cross and personal devotion 15. Cross and personal beliefs 16. Cross and personal testimony 17. Cross and personal transformation 18. Cross and personal growth 19. Cross and personal sacrifice 20. Cross and personal redemption 21. Cross and personal salvation 22. Cross and personal suffering 23. Cross and personal hope 24. Cross and personal love 25. Cross and personal faith journey jne. See on imestamisväärne, et nii olulisel teemal uurimustööd puuduvad. Mis võiks olla selle põhjusteks, et antud teemat pole uuritud? Ilmselt on aegade vältel saanud ristist nii iseenesestmõistetav sümbol, et ideed selle teema uurimiseks pole nähtavasti siiani kellelgi tulnud. Kõige lähedasem minu teemale oli Texas 2007. aastal Michelle Sotolongo poolt tehtud väga põhjalik uurimustöö paganlikest ristidest: „What Would Jesus Wear?: The Fashioning of the Cross“, kus ta uurib risti kandmise põhjuseid, aga kahjuks mitte tähendust.¹ Igal juhul tundub, et ma olen selle teema pioneer.

Ei leidu vist palju inimesi, kes ei tea risti tähendust üldises mõttes. Enamusele seostub rist Jeesuse ja kristlusega. Mis puutub eri tüüpi ristidesse kristluses, siis on neil

¹ Sotolongo Riquer 2007, 1-78.

erinevaid tähendusi, nagu usk, surm ja ülestõusmine. Mõnele seostub rist aga ka numbriga 4 (4 aastaaga, 4 ilmakaart, 4 põhielementi)². Otsides risti kohta informatsiooni, pöördusin muu hulgas ka hispaaniakeelsete allikate poole, kuna sealne rahvas on religioossem kui meie. Sain mitmeid definitsioone, millest valisin välja töö jaoks kõige tabavama: "Rist on väga iidne sümbol, mida võib leida nii erinevatest kultuuridest nagu foiniikia, pärsia, etruski, kreeka, skandinaavia, keldi, aafrika, austraalia, hiina, tiibeti, irokeesi, navaho, asteegi, maia ja inka kultuuris. Definitsioonist selgub, et lisaks usulisele ja kultuurilisele kasutamisele kristluses, peetakse risti universaalseks märgiks. See, nagu näha, esineb ka paljudes iidsetes kultuurides ning tähistab nelja ilmakaart või põhielementi; mitmel juhul on need esitatud ratasristi või haakristi (svastika) kujul."³ Minu uurimisaluste valikus on enamasti ladina- e tühjad ristid, mida kantakse kaelas, aga on ka õigeusu ristid, apostlite ristid, krutsifiksid kaela- või seinaristina, ratasrist, keldi rist ning mõni päris eksklusiivne ja erineva tähendusega kaelaehe või kaunistus, mida selle uurimuse informandid ise siiski ristiks nimetasid.

TÖÖ EESMÄRK

Sotsioloogiliste küsitluste põhjal olevat eestlased üks usuleigem rahvas maailmas. Samas kannab märkimisväärne hulk neist kaelas risti. Ka meie esivanematel olid ristid kasutusel juba enne ristiusustamist⁴. Seega uurin, miks ja kuidas tänapäeval risti kasutatakse ning mida see kasutajatele tähendab. Miks on rist eestlaste hulgas populaarne? Mis on risti kandmise motiivid?

UURIMISMETOODIKA

Kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit. Minu uurimuse allikateks on juhendaja käest saadud 21 ristiteemaliste välitööde raportit, mille koostasid ajavahemikus 2011-2022 religioonisotsioloogia kursusel välitöö „Individaalsed pühad paigad ja pühad esemed“ raames Tartu Ülikooli usuteaduskonna ja teiste teaduskondade tudengid, kes valisid kursuse valikainena. Küsimused, mida me tudengitena välitööd tehes küsisime:

1. „Mida see ese sulle tähendab?“ või „Mida see sümboliseerib sulle?“

² Beyer, Catherine 2019

³ Díaz 2023 (vaadatud 28.04.2025)

⁴ Kurisoo 2011, 13

2. „Kuidas sa said selle eseme omanikuks?“
3. „Millised rituaalid või toimingud on selle esemega seotud?“

Neile välitöödele lisasin omalt poolt veel neli 2025 aastal tehtud intervjuud. Käesolev uurimus tugineb kvalitatiivsele intervjuueerimisele, mille käigus inimesi julgustatakse jagama oma kogemusi. Selle meetodiga välditakse dihhotoomseid vastuseid. Väikese intervjuueeritavate arvuga on oht, et teemakäsitus saab liiga ühekülgne. Seega täiendasin valimit, et seda mitmekesistada. Algne informantide arv oli 21. Akadeemilist tööd tehakse vahel ka vaistuga ning tundsin, et 21-st ei piisa, isegi kui eelnevad intervjuud olid sisukad. Seekord jõudsin arvuni veerandsada ehk 25 ning tõepoolest sain kaks uut perspektiivi lisaks juba olemas olevatele kategooriatele.

Lisainformandid leidsin kammerkoorist, kus ma laulmas käin. Saatsin koori listi ülaltoodud kolm küsimust ja palusin kooriliikmetel vastata vabatahtlikkuse alusel, kinnitades konfidentsiaalsuse tagamist. Poole tunni jooksul laekusid konkreetsed ja sisukad vastused. Hiljem, kui kohtusime, võtsin neilt linti nõusoleku kasutada anonüümselt nende vastuseid oma bakalaureusetöös. Lindistatud informeeritud nõusoleku vormi eeliseks on see, et see välistab osalejate nimede kirjaliku jäädvustamise, mis tagab parema konfidentsiaalsuse ja anonüümsuse.⁵

Uurimise alla tuleb seega 25 erineva taustaga täisealist informanti, kelle alaliseks elukohaks on Eesti. Rahvus polnud määratletud. Küsitletutest 16 on naised, 5 mehed ja neljas raportis pole sugu märgitud. Informantide absoluutne keskmine vanus on 38 ja jääb 18 ning 69 vahele sh alla 35 aastaseid on küsitletute hulgas 13 e napilt üle poolte, üle 45 aastaseid on 11 ja ühe informandi andmed puuduvad. 35 – 45 aastaseid, mille sisse jääb ka arvutatud keskmine vanus, ei esine küsitletute seas (kui just see üks, kelle andmeid pole, ei jäänud sellesse vanusevahesse). Kuna mainitud vanuses on inimesed minetanud maailma avastamisega kaasnevad hirmud ning see on eluperiood kus ollakse enim pühendunud järglaste kasvatamisele, jäävad eksistentsiaalsed dimensioonid tahaplaanile. See eluperiood on keskmisele täiskasvanud inimesele kõige viljakam ning mentaalselt stabiilne, seega on vähe põhjust mõelda ristile või selle tähendusele. Vanemas eas tõuseb risti kasutajate arv põhjusel, et kõrvalt hakkavad kaduma lähedased inimesed ja tuge otsitakse religioonist – enamasti traditsioonilisest, sest paljud on juba lapsepõlves kokku

⁵Lune and Berg 2017, 46-47.

puutunud mõne vanema uskliku sõbra või sugulasega ning siin mängib mälu rolli. Kui lugeda Lea Altnurme uurimustööst elulookirjeldusi, näeme, kui suur mõju on lapsepõlves kogetul⁶. Noored klammerduvad risti külge hirmust elu ees. Toon näiteks informandi siinsest valimist: „... Üks hetk leidsin end kõndivat otse elutormidesse, otse sügavaimasse orgu, kus eales olnud olin. Väliselt nägi mu elu samasugune välja, kuid selles valus ja ahistuses hakkas ilmsiks tulema, mis on tõeline. Inimesed, kes pidanuks armastama, lahkusid. Sõbrad kadusid....“ (N, 19). See on välja loetav uurimuses sisalduvatest välitöödest. Hariduselt jagunevad kesk- ja kõrgharidusega informandid pooleks.

Välitööde raportite tekstide analüüsimiseks kasutasin sisuanalüüsi meetodit. Kategooriate moodustamise aluseks olid nii küsimustes kui ka raportite tekstides sisalduvad sisu kandvad tekstiosad. Ühesugust sisu kandvad tekstiosad koondasin ühte kategooriasse ja andsin kategooriale nime.

TEOREETILINE TAUST

Alustan Ingolf U. Dalferthi tsitaadiga, mis seletab meile, miks on kristlus nii kaua püsinud ja kujunenud maailma suurimaks religiooniks: „Rist, mitte ülesäratamine kinnitab usu ajalukku. Seetõttu saab ajalooliselt küsida üksnes risti, mitte aga ülesäratamise kohta“.⁷ Rist ise aga on eksisteerinud erineval kujul juba tuhandeid aastaid. John Denham Parsons viitab oma mahukas uurimuses risti ajaloost, et Euroopast on leitud riste isegi oletatavalt 7000 aastaste inimsäilmete juurest.⁸

Jumal võib olla väga suur, aga kui inimene teda oma silmaga ei näe, on teda keeruline usuni viia. Inimesele on vaja midagi käega katsutavat, materiaalselt. Enam, kui 2000 aastat tagasi tuli Jumal ise inimesena meie sekka. Tänapäeval, nagu aastatuhandeid tagasi, võtab kõiksuse oma nelja harusse kokku rist.

Ajakirja „Mäetagused“ 2000 aasta 14. numbris on avaldatud Leonard Norman Primiano kirjutatud artikkel „Katoliikliku sakraalse materiaalsuse postmodernistlikud jooned“ tõlge, kus autor on lühidalt ja arusaadavalt seletanud pühaliku ja materiaalse suhet ja vajalikkust. Roomakatoliikluses on selleks oma väljend – sakramentaalsus. Nähtamatu Jumal muudab nähtava, selle, mis on materiaalne, oma vaimu läbi pühaks ja

⁶ Altnurme 2006, 104-105.

⁷ Dalferth 2023, 726.

⁸ Parsons 1896, 172.

püha eseme kaudu tagab oma kohaloleku.⁹ Rist on sakramentaalsuse otsene näide. Tom Boylston püüab samuti leida suhet materiaalse elemendi ja selle autoriteedi vahel. Sageli ei suuda inimesed mõista seda miskit, spirituaalset, mis on kätketud nn materiaalsesse. Materiaalne ese saab sakraalseks läbi pühitsemise, alles seejärel saab ta kasutuskõlblikuks, andes sellele autoriteedi.¹⁰

Küllastades teiste riikide erinevaid pühakodasid, iseloomustab nende lähiümbrust üks sarnane joon – turg – pühadest esemetest on saanud äriobjektid. Ka minu informantidest mõned on oma reisidelt selle sama kirjeldatava eseme kaasa ostnud. Ese võib omandada sakraalse tähenduse traditsiooniliste õnnistuste või pühitsuste kaudu, aga ka üksnes inimese enda meeltes. Konfessionaalne religioon eeldab kogudust, mis aga koosneb üksikisikutest, kes kõik ei pruugi Sõna tõlgendada ühtmoodi. Olles küll kõik koos Jumala palge ees, anname me siiski vastust üksi.

Professor Ülo Valk ja Marion Bowman on pööranud tähelepanu justnimelt üksikisiku tähtsusele rahvausundi arengus. Tsitaat: „Rahvausund ei ole kahanev või dialektiline partner institutsionaalsetele religioonidele. Aluseks saab enamasti üksikinimese tõlgendus õpitud religioonist, mitte religioon või uskumus abstraktsioonina. Rahvausund uurib pigem inimest usus, kui usku ennast.“¹¹ Ülo Valk on siin juhindunud Leonard Primiano vernakulaarse religiooni kontseptsioonist tema ligi 30 aasta taguses artiklis. Indrek Peedu võtab Primiano kontseptsiooni kokku järgmiselt: „Primiano jaoks on vernakulaarne religioon tõesti see, kuidas religiooni elatakse¹², kuid ühtlasi on see tema jaoks rõhutatult induktiivne lähenemine, mis tugineb otseselt uskliku enda sisemisele kogemusele ja tajule ning tõlgendab neid lähtuvalt uskliku enda arusaamadest.^{13, 14} Moraalsel tasandil kaalutledes polegi vahet, kas uskuda üksi või koos kogukonnaga – religioosselt laetud materiaalne ese tuletab kandjale meelde kandmise põhjust ja distsiplineerib ning annab turvatunnet, nagu lapsevanem. Sellepärast ongi paljude informantide puhul nende rist vm sakramentaalne ese seotud pigem oma lähedase inimesega – ema-isa, ämma, vanaema, parima sõbraga. See pole nõnda vaid meil. Näiteks kirjutab, Frances E. King oma teoses „Material Religion and Popular Culture“, et tema

⁹ Primiano 2000, 3-13.

¹⁰ Boylston, Tom 2018, 79-82.

¹¹ Bowman, Valk 2012, 15

¹² Primiano 1995, 44.

¹³ Primiano 1995, 40

¹⁴ Peedu 2024, 140.

uuritav Martin armastab kanda risti, mille tema isa oli talle Mehhikost ostnud. Ka meenutab ta oma lapsepõlvkodu, kus klaasist kohvilaua plaadi all hoiti suurt piiblit kuldse ristiga kaanel. Ka teise uuritava, Beni rist on seotud ta vanemate ja lapsepõlve mälestustega.¹⁵ Kindlasti suurendas nende esemega seotud emotsionaalsust lapsepõlvkodust eemal viibimine.

Üks sümbol, erinevad suhted sellega. Tagasivaates mõtleme, mis annab eestlase silmis ristile tähenduse. Annan taustaks lühikese ülevaate risti teekonnast Eestis ja eesti rahva meeltes. Eestimaal on ristimärki kasutatud juba enne ristiusu siia jõudmist. Ristimärke näeme kasutatavat nii rõivamustrites, arhitektuuris kui ka ehtekunstis. Eesti muinasusu varasemate leidude seas on muu hulgas risti kujulisi rinnaehteid, mis võivad viidata mütoloogilisele maailmale.¹⁶ Risti tähendusest muistsetele eestlastele on uurimustöö teinud Tuuli Kurisoo, kes on uurides laibamatuseid teinud tähelepanekuid, et ka sajandeid tagasi ei kantud risti vaid kristluse tähisena: „...neis on nähtud nii ehteasju, maagilise sümboltähendusega esemeid kui kristlaste tunnuseid.¹⁷ Eestisse jõudis ristiusk 11-12 sajandil esmalt õigeusu näol koos kauba-, palve- jm läbirändajatega. 13. sajandil siia toodud katoliiklus kehtestati esialgu sunniviisilisena. See asendus 16. sajandil Rootsist siia kandunud luterlusega ja 17. sajandil sai Eestist ametlikult luterlik maa¹⁸ ning luteri usust mõneks sajandiks meie rahva usk, mis andis aluse ka meie rahva kirjaoskusele. See suhe oli tegelikult kahepoolne – kirik andis hariduse ja maast madalast saadud kristliku hariduse kaudu sai eestlastest ristirahvas Maarjamaal. 17. sajandi lõpust tegutsesid paralleelselt luteri kogudustega vahelduva eduga pietistlikud vennastekogudused. Nende kirgliku usukäsitluse tõttu kannatas eestlaste rahvapärimus ja hävitati pühapaiku¹⁹. 18. – 19. sajandil hakkas Eestis võimuvahetuse tagajärjel laiemalt levima ka õigeusk algul venekeelsete usklikte seas, aga seejärel ka eesti talupoegade hulgas ning lõpuks kogu Liivimaa²⁰. Neile lisandusid vabakogudused ning 19. sajandi rahvastikurände tulemina kasvas ka katoliku kogukond. Luterlaste seast eristusid mõned ärksa vaimuga mehed, nende seas Jakob Hurt, kes nimetas eestlasi pika minevikuga kultuurrahvaks, kus ta pika mineviku tunnistusena pidas silmas folkloori, mille kogumise

¹⁵ King 2014, 6-7.

¹⁶ Rohtmets 2019, 11.

¹⁷ Kurisoo 2011, 213.

¹⁸ Rohtmets 2019, 12.

¹⁹ Rohtmets 2019, 16.

²⁰ Rohtmets 2019, 18.

ta esimese eestlasena rahva seas algatas, ja kultuuri all pidas silmas kristlust, täpsemalt luterlust, mis tõi rahvale hariduse.²¹ Eelmise sajandi künnisel kuulusid peaaegu kõik eesti elanikud kristlikesse kogudustesse. Selle elavaks tunnistuseks on maakalmistutel leitav ristide mets. Teekond, mille ma Priit Rohtmetsa abiga läbisin on meie rahva lähiajaloo elatud religioon, mis vähemal või suuremal määral on mõjutanud igat üksikisikut. Kui siia lisada iga üksikindiviidi kognitiivsed elamused, saame tulemuseks vernakulaarse religiooni, mida oma artiklites ja teostes on maininud ja uurinud mitmed teadlased alates Primianost. Ükskõik, mis subjektiivne arvamus mõnel inimesel ka ristist poleks, oleks üldine järeldus ikkagi tuletatav paari lausega - inimeste isiklikud arvamused ristist on erinevad ning üheks oluliseks mõjutajaks on see, kuidas inimene suhestub religiooni ning ajalooa.

1897. aasta rahvaloendus: luterlased 84,2%, õigeusklikud 14,3%, ülejäänud uskkonnad alla 2%.²² Enne Teist Maailmasõda (algusega 1. september 1939) teadlikku elu elanud inimesed kandsid oma lapsepõlve ja vanemate usku südames ja see aitas neid rasketest aegadest üle saada. Vähestel õnnestus kristlikku traditsiooni pärandada ka oma järglastele, sest nõukogude võim pärssis kirikute tegevust ja kristluse toimimist. Eesti Kirikute Nõukogu uurimusest selgub, et pilt pole hetkeseisuga siiski kõige kurvem. Tabel nr 3 (<https://ekn.ee/wp-content/uploads/2024/04/2020.pdf>), mis näitab religioosseid hoiakuid, ütleb, et 63% küsitletutest tunneb lähedust just kristlusega, 29% neis suurel määral, viies tabel aga näitab, et nii kogudusse kuulumine, ristimine kui leeris käimine on aastatel 2010 – 2020 tõusuteel. Usklike arv on suurem siiski muust rahvusest inimeste kui eestlaste seas.²³

²¹ Rohtmets 2019, 23-25.

²² Rohtmets 2019, 26.

²³ EEU 2020.

INTERVJUUDE ANALÜÜS

KATEGOORIAD

Töö struktureerimise tegi keeruliseks see, et nimetatud tööd on väga erineva taseme ja mahuga. Vastused küsimusele ulatusid mõnest lausest kuni paari leheküljeni. Küsimused olid tudengite poolt samuti erinevalt küsitud, seega võtsin omale eesmärgiks kasutada uurimustöös ära kogu informatsiooni. Intervjuude teksti analüüsimisel kasutasin teksti tematiseerimist kategooriate abil. Kategoriseerisin need küsimuste kaupa, et oleks parem võrrelda. Kõikidest välitöödest ei saanud materjali igale allpool toodud kategooriale. Sain järgmised alajaotused:

1. Usukuuluvus
2. Usu tähendus ja mõju informandile üldiselt
3. Sümbol väljendamaks usulisi tundeid
4. Risti omandamise viisid ja põhjused
5. Risti tähendus kasutajale
6. Risti kasutamine/ rituaalid

Ülevaatlikkuse tagamiseks kasutasin numeratsiooni iga kategooria puhul, puuduvaid vastuseid eraldi välja ei too. Töö tegemist raskendas laialivalguv süsteem, mis on tingitud sellest, et 11 aasta jooksul küsitlesid informante erinevad tudengid, igal oma vaatenurk ning ka arusaam risti tähendusest, seega jäi mõni oluline vastus saamata ja lisandus mõndagi esmapilgul ebaolulist.

Koostasini tabeli (lisa nr. 1), kus jagasin risti tähenduse nelja ossa: sakraalne, folkloorne, maagiline, muu, et saada parem ülevaade.

1. USUKUULUVUS

Esimeses kategoorias püüdsin teada saada, kas informant kuulub ka mõnda konfessionaalsesse kogudusse, et võtta risti kandmist kristlasena iseenesestmõistetavana ja oletada teadlikkust risti tagamaadest ja tähendusest või paigutada risti kandjad individuaalse usu praktiseerijate gruppi ning rist maagiliste esemete sekka. Valimis on identifitseeritav kaks õigeusklikku, üks metodist, kuus luterlast, üks Kiviõlis tegutseva vabakoguduse liige, kuus määratlemata konfessiooniga kristlast ja üks maausuline. Viis

informanti pole oma usulist kuuluvust nimetanud ja seda ei ole tekstist võimalik ka vihjete kaudu välja lugeda. Lisaks on mõned ebamäärase religioossusega inimesed, kellest üks määratles ennast: „*Ma ei ole usklik, selles mõttes et ma ei ole selline kiriku inimene aga kuidagi see sümbol ja selle sümboli tähendus läks mulle korda ja see inimene kes mulle selle kinkis samuti ja ma arvan et sellepärast ma seda kannangi juba oma 15-20 aastat äkki juba, et päris pikalt*“ (Naine, 56). Teine selgitas oma religioossust järgmiselt: „*Ütleme nii, et luterliku usutunnistuse lugemisel ma jään selle koha peal vait, kus hakatakse ütlema "ja tema pojasse...". Ma vist olen hingelt ikkagi katoliiklane/õigeusklik, kuigi peab ütlema, et ka budistlik maailmavaade pole mulle võõras. Isikustatud jumalat ma siiski ei usu. Ma usun pigem mingit kõrgemat energiat äkki või... Ütleme siis nii, et usun kõrgemat jõudu, mida võib parema sõnapuudumisel nimetada jumalaks*“ (Naine, 48). Kolmas väitis: „*Ma pole usklik, kuid siiski ma tunnen, et midagi kõrgemat siin elus on...*“ (Mees, 20). Ülejäänud ei oska oma usulist kuuluvust täpsustada ja see ei oma nende jaoks ka tähtsust. Küll aga omab rist kõigi nende jaoks tähtsust.

2. USU TÄHENDUS JA MÕJU INFORMANDILE ÜLDISELT

Mõnedest välitöödest sai välja lugeda ka seda, kuidas religioon üldiselt informanti mõjutab. Usu tähenduse üle üldiselt olid arutlenud enamasti naised, neile lisaks ka üks mees. Üks informant usub Jumalat ja näeb Temas oma elule suuna andjat: „*Püüan oma eluga olla igati teeniv. Samuti tundlik ja tähelepanelik enda ümber toimuva suhtes. Kogu elu on tegelikult üks pidev võitlus ning vigade parandamine. Õnneks on Jumal jäägitult armuline ning annab mulle uusi võimalusi oma elu õigesse suunda pöörata. Usun, et usk Jumalasse aitab mul näha maailma nii, nagu Jumal selle loonud on. Aitab mul leida tasakaalu praeguses maailmas, kus kohati tundub elu pahupidi keeratud olevat. Kus vahel ei saa enam aru, mis on õige ja mis vale. Vahel tundub mulle, et me kaotame iseenda, kui meie pilgud ei ole õigesse suunda pööratud. Minu jaoks on see suund Jumal.*“ (Naine, 52). Teisele informandile on saanud religioon pärast tema ema surma aga lohutuseks: „*Ma tean, et kui mu ema suri kaks aastat tagasi, siis ma lugesin meie isa palvet igal õhtul. Ma ei tea miks ma seda tegin. Ma tundsin, et see oli nagu hea mingi pidi ka temaga ühenduses olla.*“ (Naine, 56), kolmandale annab hingerahu: „*Jumal on igal pool. Ma suhtlen temaga kirikus, sest ma käin seal iga nädal vähemalt korra, seal ma panen põlema küünla oma lähedastele ja iseendale. Ma palun oma kalli isa ja ema*

tervise eest või et Jumal andestaks mulle kõik minu patud ja halvad teod ja annaks mulle natukenegi jõudu, et elus edasi minna. Olen üpris depressiivne inimene, ning vahel tunnen, et võhm on otsas. Kuid see on ainult illusioon ning ma tean et mu elu on ees ja ma pean minema sirge seljaga ainult edasi. Mulle veel meeldib vahepeal Jumalaga rääkida enne magama minekut, siis ma saan talle rääkida, mis mind vaevab ja kuidas ma tänan teda iga elatud päeva eest. Teistele inimestele ma sellest eriti ei räägi, seega olen õnnelik, et see küsitlus on anonüümne. Ma küll ei häbene seda, aga ma arvan et selline asi on isiklik ning pole vaja kõikidel teada, mis mu hingeelus toimub.“ (Naine, 22). Neljas näeb Jumala armastust poja ohverdamises: „Kristlus ilmselgelt põhineb selle ümber, et Jeesus löödi risti. Et siis nagu selle põhjal, et kuna Jeesus risti löödi ja ta üles tõusis, siis ta päästis inimkonna. Aga minu jaoks eraldi see ei tähenda midagi. Jumal armastab inimesi nii palju, et oli nõus oma poja meie jaoks ohverdada. Ma usun just armastuse poolt ja sellel pole mingit otsest seost ristiga.“ (Naine, 21). Viies informant on leidnud usus vabaduse: „Vabadus elada Vaimus, kes täidab iga nälginud hinge. Ja sel hetkel, kui ma selle vabaduse vastu võtsin, sain aru, et mu defineerimata igatsus ja igavene otsing ongi Jumal. Sest olin ja olen justkui kodeeritud Teda otsima, Temaga elama.“ (Naine, 19). Valimis leidub informant, kes erineb teistest oma tunnistuse poolest sootuks, sest tema usub pigem Gruusia naispühakusse, Püha Ninosse.: „Ma ei pea ennast usklikuks inimeseks, ma ei ole ristitud. Kirikus käin väga harva, pigem mingite protsessioonidega seoses (kirikuskäik kui mõne ürituse osa), viimasel ajal kahjuks erinevate matuste tõttu. Kindlasti ei käi ma kirikus jõulude ajal. Kirik üldmõistena on minu jaoks oluline osa Eesti ajaloost, mitte kõrgema võimuga rääkimise koht. Emapoolse suguvõsa kaudu olen seotud Eesti apostliku õigeusu kirikuga /---/ Küll aga olen Gruusias käies tundnud, kuidas religioosne külg minus on seal olles „aktiveerunud“, ilmselt ka seetõttu, et tavapärasest rutiinist väljas olles mõtledki teistsuguseid mõtteid. Kindlasti ka sealne keskkond soosib n-ö kõrgemate mõtete mõtlemist ja oma sisemise religioossuse häbenemata väljanäitamist.“ (Naine, 48). Leidub aga ka neid, kes ei pea ennast usklikuks, nt: „Ma pole usklik, kuid siiski ma tunnen, et midagi kõrgemat siin elus on...“ (Mees, 20). Valimis on seega 10 informanti, kes nimetavad end kindlalt kristlasteks ja nende puhul on risti kandmine ootuspärane ning nende jaoks on risti tähendus seotud Kristuse ristisurmaga. Huvitav on see, et risti kannavad ka need, kes pole kristlased ja neid on 15 ehk 1,5 korda rohkem. See osa küsitletutest ei osale aktiivselt koguduste töös

ega kuulu ühessegi konfessiooni. Nad on oma risti saanud ebatraditsioonilisel moel (traditsioonilise all pean silmas ristivanemaid) – leidnud, ostnud reisilt kaasa, saanud kingiks mõnelt lähedaselt või vaimulikult. Tundub, nagu oleks ristid ise oma kandjad leidnud ja mõjutavad neid. On neid, kes otseselt seostavad risti Kristusega, kuid väldivad kirikut kui institutsiooni, aga ka neid, kellele on rist puhtalt kaitsemaagiline ese. Usk on väga isiklik asi kõigile. Isegi kogudustes näevad ja tunnetavad liikmed usku erinevalt, vaatamata kantslist räägitule. Tundub, nagu räägiks Jumal igäuhega personaalselt. Sama on näha nende puhul, kes ei oska oma usku määratleda. Kõigil on erinev elukogemus millele lisandub empiiriline kogemus. Huvitav on see, et inimesed, kes pole konfessionaalse religiooniga kokku puutunud, ja neid on tänapäeval palju, haaravad samuti risti järgi ja saavad selle läbi lahenduse oma muredele. Raske on otsustada kust jookseb piir sakraalse ja maagilise vahel. Ka seda, kas küsitletute ristid on pühitsetud, pole välitöödest välja lugeda.

3. SÜMBOL VÄLJENDAMAKS USULISI TUNDEID

Siinsesse valimisse valiti need informandid, kes vastasid küsimusele, „milline sümbol väljendab kõige paremini nende usulisi tundeid“, et selleks sümboliks on rist. Küll aga erinevad need ristid omavahel ja kannavad erinevaid arusaamu usust. Kõige enam on nendes välitöodes esindatud ladina rist (*crux immissa*), ka tühi rist, nagu tühi hauakamber oli märk taasülesäratatud, ülestõusnud Kristusest.²⁴ Sellele järgneb krutsifiks (ladina keelest *cruci fixus*, ristilöödu) ja õigeusu rist (kreeka keelest *ορθόδοξος σταυρός*). Mitte nii tavapäraolest sümbolitest esineb ühel küsitletul keldi rist, teisel ratasrist ja kolmandal informandil Püha Nino kujutisega amulett, mida kaunistavad samuti ristid.

Selles uurimustöös esindatud ristid on enamasti religioosse taustaga. Enim on esindatud tasapinnaline, lihtne hõbedane rist. Michelle Sotolongo jõudis oma uurimustöös samale tulemusele, küsitledes 316 erinevas vanuses Texase üliõpilast. Sealsete osalejate seas oli see samuti esikohal 66,5%-ga. 63% kandsid sellist risti usulistel motiividel.²⁵ Ka Tuuli Kurisoo on teinud sarnase järelduse: „Tihti seostatakse üksikut ristripatsit kaelas ristiusuga“²⁶ või „Niisamuti on oluline kõnealuste ripatsite välimus:

²⁴ McDannell 1995, 120.

²⁵ Sotolongo Riquer 2007, 31.

²⁶ Kurisoo 2011, 223-224.

kuna lihtsate ristide väärtust ehtena võib pidada väikeseks, on selliseid riste seostatud kristlusega²⁷.

4. RISTI OMANDAMISE VIISID JA PÕHJUSED

Risti sai suurem osa informantidest kas kingiks või ostis selle ise. Risti kinkijatena on nimetatud mõnda lähedast, nagu sõpra, abikaasat, ema, ämma, aga ka sõpruskoori liikmeid, peapiiskoppi, kloostri ülemat jt. Rist osteti mõnest olulisest usulisest paigast, nagu Leedu ristimäelt või palverännakult. Üks informant meenutab: “*Nimelt käisin paar aastat tagasi palverännakul ja ostsin selle ühest pühamust. See palverännak ja ka kirik olid mu jaoks väga olulised ning seetõttu on ka see krutsifiks väga tähendusrikkaks saanud, sest lisaks eelmainitule meenutab alati rännakut ja seal saadud vaimulikke kogemusi.*” (Mees, 18). Rist võidi osta ka lihtsalt usuliste esemete poest. Üks informant leidis risti oma vanaema majast pärast tema surma. Mõne informandi jutust küsimusele, kuidas nad said risti omanikuks, aga vastust ei leidunud. Neilt kas ei küsitud seda, nad ei mäletanud või ei soovinud sellele vastata.

5. RISTI TÄHENDUS KASUTAJALE

Jõudsime uurimuse jaoks kõige olulisema küsimuseni. Vastused on väga erinevad ja näitavad, milline kultuurikeskkond on informante mõjutanud ning kui palju on talismani omanik kursis selle taustaga. Minu töös on informantide ja minu, kui uurimustöö tegija vahel veel välitööd teinud tudengid, kes võibolla mõjutavad lõpptulemust. Leonard Primiano, Põhja-Ameerika folklorist ja usundiuurija,²⁸ lõi mõiste „vernakulaarne religioon“, defineerides seda kui ’isiklikku, privaatset’, aga ka kui ’omast, põlist’ ning seostab selle ühtlasi loominguilisuse ja tõlgenduslikkusega.²⁹ Ülo Valk viitab Tõnno Jonuksi muinasusu käsitluses mõistele „vernakulaarne“ järgmiselt: „Oma monograafia ühe teoreetilise lähtekohana nimetab Jonuks Leonard Primiano vernakulaarse religiooni kontseptsiooni“³⁰. Jonuks omakorda toetub vernakulaasuse kontseptsioonis Bowmani-Valgu teooriale: “Vernakulaarne tasand ei sõltu ka religioonist või konfessioonist – see

²⁷ Kurisoo 2011, 223-224.

²⁸ Bowman 2022.

²⁹ Jonuks 2022, 79.

³⁰ Valk 2024, 131–137.

esineb kõikides elavates religioonides.³¹ Primiano on oma antropoloogilistel avastusretkedel jõudnud järeldusele, et rahvausundit ja institutsionaalset religiooni ei saa vastandada, sest sõelale jääb ikka lõpuks 'inimene' oma arusaamise ja tunnetusega usust. Uuritavate vastuste põhjal võib risti tähenduse neile jagada kuude alamkategoriasse: usulise kuuluvuse, kristlik, paganlik, emotsionaalne maagiline ja esteetiline tähendus. Kusjuures mõni informant sobib mitmesse gruppi korraga.

5.1 Usulise kuuluvuse tähendus

Rist tähendab mõne informandi jaoks märki kuuluvusest kristlikku usukogukonda. Enamasti kantakse risti kaelas. Näiteks räägib üks neist: „*Eelkõige on see muidugi tõestus selle kohta, et ma olen kristlane. Kuid minu jaoks isiklikult on just mulle kuuluval ristil eriline tähendus. Astusin vene õigeuskude enda jaoks väga raskel ajal ning selle toel olen suutnud endale kindlaks jääda. Üldiselt on rist püha sümbol, seda ka minu jaoks. See kullatud rist minu kaelas on minu jaoks siiski eriline.*“ (Naine, 56) ja teine: „*Kaelakee tähendab seda, et selle ristiga tunnen ma ühendust usuga ja et ma olen kaitstud.*“ (Naine, 21). Sarnaselt abielusõrmusele võrreldi risti ka pühendumise märgiga.

5.2 Kristlik tähendus

Religioosne tähendus on kõige paremini raamistatav ja seostub otseselt Jeesuse ristisurmaga. Seda alajaotust iseloomustavad omakorda märksõnad nagu mälu, elu, rahu, usk, armastus, kannatus, vabadus Jeesuses, pühadus, pühendumine, ühtekuuluvus. Sellesse rühma paigutub 15 informanti, mis on valdav enamus. Selle grupi liikmete arvukus viitab meie inimeste tugevale mälule – ristiusk on olnud aastasadu meie religiooni kujundajaks. See usk on aidanud rahvana rasketest aegadest läbi tulla ja nagu informantide tunnistustest nähtub, aitab ka eraisikuliselt nende talumatud eluperioodid talutavaks muuta. Näiteid selle kategooria avamiseks võib tuua arvukalt: „*See sümboliseerib ja meenutab mulle, mida on Jeesus Kristus minu eest teinud. Minu jaoks väljendab rist Jumala armastust minu ja ka kogu inimkonna vastu. See tuletab mulle meelde, et ma armastaksin Jumalat vastu, sest tema on mind enne armastanud ja, et minu armastus Jumala vastu peegelduks ligimese armastuses.*“ (Naine, 28).

³¹ Bowman, Valk 2012, 1-19.

„Kogu ristiusk on rajatud Kristuse ristisurmale. Ilma selleta poleks mitte mingit lootust lunastusele ja päästmisele. Minu jaoks tähendabki see seda, et tänu Kristuse ristisurmale on mul lootus oma pattude andestusele, tema tingimusteta armule ja armastusele, mida ma mitte kuidagi pole ära teeninud. Ma sõltun täielikult Jumalast, kes annab mulle praeguses segases maailmas rahu. Usun, et kõik on Tema kontrolli all ning ma saan Teda ainult usaldada. Minust ei sõltu midagi.“ (Naine, 52).

„Täpselt sellel põhjusel rippus Jumala Poeg Risti peal, et meie suhe Isaga võiks olla taastatud. Et Tema viha läheks meie pealt Jeeseuse peale, et meie saaksime elada rahu, rõõmus, armastuses. Kui ma vaid oleks saanud, oleksin ma Ta ise ristilt alla tõmmanud, sest Ta ei olnud teinud midagi, et seda väärida. See oli minu karistus. Minu surm. Kuid ei, Ta valis, et minna ristile. Ta valis mind armastada. Ristil Ta suri, võttes mu patu enda peale. Kuid Ta tõusis surnuist üles, mille tulemusena on nüüd minul vabadus. Vabadus elada Vaimus, kes täidab iga nälginud hinge. Ja sel hetkel, kui ma selle vabaduse vastu võtsin, sain aru, et mu defineerimata igatsus ja igavene otsing ongi Jumal. Sest olin ja olen justkui kodeeritud Teda otsima, Temaga elama. Tänu ristile on mul Elu. Ära teenimata ülikülluslik elu. Ma ei pea midagi tegema, ei pea otsima, ei pea laulma lugematuid laule, pidama maha pikki vestlusi inimestega, tõestama oma väarikust, teesklema naeratust. Pean ainult vastu võtma ja uskuma. Sest Jeesus maksis hinna. Ta tegi kõik. Tänu ristile on mul ligipääs Armastusele. Tänu ristile on Jumal minu jaoks igapäevane reaalsus. Ükski sõna ei suuda kirjeldada selle tähtsust.“ (Naine, 19).

„Miks just krutsifiks, siis seepärast, et see on hea meenus sellest, mida Ta meie eest tegi ja seetõttu meeldib mul seda ka kaelas kanda. Mitte lihtsalt niisama, kuna iga kristlane seda teeb või tegema peaks, vaid seepärast, et see aitab mul seda meeles hoida. Lisaks on see ka mu arvates heaks sümboliks sellele, et me kõik peame oma risti kandma.“ (Mees, 18).

„Kristuse lunastust. Jumal sai inimeseks, Jumal inimesena lunastas terve inimkonna. Jeesus Kristus lõi risti sellepärast, et ta läks vastuollu toleaege juutliku teokraatiaga ja väljendas vaateid, mis ei olnud neile vastuvõetavad ning nad ei uskunud tema messiaanlusesse, nii oli neile kasulik temast lahti saada sellisel viisil...Kuna kõik inimesed maailmas on lunastatud, see puudutab kõiki inimesi, kes on eales elanud, praegu elavad või saavad kunagi elama....see tähendab inimese jaoks lunastusprotsessi vastuvõtmist isiklikult. (Mees, 60).

„Usun, et Jumal on armastus ja armastusest meie vastu lasi Ta Jeesusel, oma pojalt, ristil meie kõigi pattude eest surra. Ja see on mind kõige rohkem kõnetanud, et Ta lasi oma pojalt surra selleks, et meil oleks elu. Ta armastas meid juba enne meie sünni ja olgugi, et teadis, et teeme elus vigu ja valesid valikud, siis see ei takistanud Teda oma poega surma saatmast. Mis kõige parem ongi see, et meie ise ei saa selleks midagi teha, et Tema armastus lakkaks meie vastu. Seega, süda ning rist käivad minu jaoks kokku, neid ei saa eraldi võtta, need annavad tulemuseks armastuse!“ (Naine, 22).

„Kristus suri meie patte lunastades ristil. Rasketel hetkedel tuletab see mulle meelde, kui tühised on meie raskused võrreldes Kristuse kannatustega.“ (Mees, 59).

Süda loendisse on kokku võetud need õnnelikud, kes oma tundliku kuni neurootilise loomu tõttu on eriti vastuvõtlikud religioonile ja on Jumala ära tundnud Jeesuses ning tunnevad ühtekuuluvust kogudusega – enamasti informante kirjeldab oma nägemust „meie“ vormis – teatavasti algab kristlastele oluline palve Jumala poole ka sama asesõnaga. Nad on püha sakramendi läbi saanud Jumala lasteks ja usaldavad Teda kõiges. Hoides pilku Kristuse ristil, on neil kergem enda „risti“ kanda. „Kandkem üksteise koormaid“ on koguduses ennast õigustanud, sest ’Kristuse ihu liikmed’ peavad üksteisel silma peal ja toetavad vajadusel üksteist. Lühidalt saab võtta tähenduse kokku mõistega „sakraalne“.

5.3 Paganlik tähendus

Kahe välitöö informandid kirjeldasid tähendust omava esemena keldi risti või ratasristi. „See tähendas intervjuueeritava isiku (naine, 21) jaoks pühaliku ja paganliku vahepealset olemist. Mulle (välitöö raames intervjuud läbi viiv tudeng) jäi mulje, et intervjuueeritava inimese mõttemaailm on alateadlikult kinni asjaolus, et kristlus on õige usk ja ülejäänud usud on paganlus.“ – siinkohal on juttu keldi ristist, mis sümboliseerib päikest. Marion Bowman kirjeldab usku, mille sümboliks kõnealune rist on, järgmiselt: „Kaasaegses keldi spirituaalsuses on keldi kirikut, olenemata sellest, kuidas see loodud on, üleüldiselt iseloomustatud kui õrna, tolerantset, rohelist, meditatiivset, egalitaarset ja holistilist, nõ varane, puhas vorm kristlusest, mis tuli otse keldi maadele.“³² See iseloomustus on nagu kutse kusagilt kaugest ja kaduvast ja kuigi ka keldi rist esindab kristlust, annab jõudu see

³² Bowman, Valk 2012, 332.

teadmine, et meis voolab me kaugete esivanemate veri. Teine (nr 21, lisa 2) informant paistab samuti olevat veendunud, et tema talismanil pole kristlusega pistmist ja näeb selles pigem looduslaste sümbolit: „*Muistsed eestlased, kel süda tagus looduse rütmis, on sidunud inimese tervikolemuse nelikühendusega: õhk-tuli-vesi-maa tuntud sümboolikaga. Mõistuse teadlikkus, mõtte liikumine - ÕHK . Hing – TULE element. Füüsiline teadlikkus – VESI. Vaimu teadlikkus – MAA, sest Maa tähistab rahu, annab „pinnase” ja harmoonia. Ratasristi sees olev kreeka rist tähendab ka nelja ilmakaart. Minu jaoks sümboliseerib ratasrist harmooniat, vertikaal – ja horisontaalenergia ristumist, mees- ja naisalge kokkusulandumist, keskpunkti olemasolu. Ja ka sõna kvintessents avaldumist. KVINT ja ESSENTS. Kvint on viies element. Selleks viiendaks elemendiks on essents. Mis on elu essents? Ratasristi ringi sees on ristimärk- see plussmärk- nelja põhielemendi sümbol, ja on ring- taevaliku täiuslikkuse märk – see ongi viies element ehk kvint – armastus – essents, mis kogu maailma seob. Niisugune saladuslik vägi on minu arvates ratasristi sümbolisse kodeeritud. Ja kuna töötan Varstus ja olen teadlik, et ratasrist on ka Varstu valla vapil (ja ka Albu valla vapil) ja ratasristi- kujuline kiviktaimla on rajatud maastikuarhitekti poolt ka Varstu vallamaja lähedale mäenõlvale, siis minu arvates on ratasristi mõju minu jaoks eriti tugevasti kinnistunud.*“

Vikipeedia kirjeldab keldi risti nii: „Tegemist on keldi kristluse sümboliga, mis võib olla vanem kui ristiusk ise. See sümboliseerib Päikest ja igavikku“³³. John Denham Parsons on oma raamatus „The Non-Christian Cross: An Enquiry Into the Origin and History of the Symbol Adopted as That the Symbol of Christianity“ kirjeldanud Kristuse-eelses Euroopas kasutatud riste nõnda: „...täisnurkne rist neljast võrdsest harust, millest nii palju variatsioone, mõned on ümbritsetud ringidega ja mõned laiendatud ja ümardatud otstega, kasutatakse kristlike sümbolitena.“³⁴ Informant 21 (vt lisa 2) on keldi- ehk ratasristi väga asjalikult lahti seletanud. Kuna see on siiski keldi kristluse sümbol, võib ring tähendada ka nimbust Kristuse pea kohal.

Üks tähendus või diskursus pole teisest parem ega halvem. Tähtis on vaid sellest uurimusest nähtuv, et rist suudab muuta kandja elu paremaks, turvalisemaks. Märksõnana tulevad esile „juured“, olgu nendeks siis esivanemad, keda veel mäletatakse või tuhandete aastate tagant alguse saanud religioon.

³³ https://et.wikipedia.org/wiki/Keldi_rist. (Vaadatud 18.03.25).

³⁴ Parsons 1896, 173.

5.4 Emotsionaalne tähendus

Emotsionaalse tähenduse puhul seostab risti omanik selle oma lapsepõlve, mõne endale kalli inimese või sündmusega. Sageli on sel puhul kõnealune rist saadud kingiks. Märksõnadeks on enamasti emotsionaalne seotus, moraalne tugi ja turvatunne. Ka siin rühmas on informandid oma ristile omistanud agentsuse e toimevõime: see annab tuge, kindlustunnet. Üliõpilasest intervjuerija annab edasi oma informandi sõnu: „*Kõige pühamaks objektiks pidas inimene õigeusuristi, mis annab talle kindlustunnet elus, kuna see assotsieerub tema lapsepõlvega.*“ Mälestustest vanaemast räägib üks informant: „*Ma ei tunne otseselt, et sellel oleks mingi kindel vägi või võime aidata. Võib öelda, et antud rist on erilisem kui teised kaelakeed kolmel põhjusel: esiteks selle antiiksuse pärast, teiseks kõik need mälestused vanaemast ning kolmandaks minu usk Jeesusesse, mis meid vanaemaga nüüdseks ühendab.*“ (Naine, 22). Teine informant, kes oli risti sidunud kokku päikest kujutava amuletiga, räägib oma emast: „*Päike tähendab mind ennast, ema sõnul meenutan mina ise talle päikest ning olin lapsena talle kui päike. Ema ükskord rääkis, et kui enne minu sündimist oli temal raske, siis ta läks vanaema hauale, luges meie isa palve ja palus midagi või kedagi, kes teda aitaks. Ema ise usklik ei ole. Tema sõnul olin pärast seda mina sündinud. Päikese kujutis ongi kui minu sündimine siia ilma, minule elu andmine.*“ (Naine, 21). Kolmas informant meenutab risti saamist sõpruskoori liikmetelt: „*See roosa rist seal nahkpaela otsas saabus mulle mõni aeg hiljem Saksa sõprade poolt saadetud pakis ja jääb alati tähistama mitte ainult pühasid kristlikke väärtusi, vaid ühtekuuluvuse võimalikkust inimestega, kes ei räägi sinu keelt, kellega sul pole ühist isamaad ja kes pärinevad riigist, millel on kardinaalselt teistsugune ajalugu.*“ (Naine, 67).

5.5 Maagiline tähendus

Sellesse gruppi koondunud informandid on omistanud oma ristile materiaalse agentsuse. Materiaalse agentsuse idee on Tenno Teidearu oma artiklis lahti seletanud järgmiselt: „*Materiaalse kultuuri uurimine keskendub inimeste ja esemete vaheliste suhete analüüsile, milles esemete tähendused tekivad kasutusviisides.*³⁵ Ta eristab toimevõime kolme viisi – esiteks: eseme agentsus (toimevõime) inimese suhtes, teiseks: kõik toimijad või faktorid on võrdväärselt olulised ja panustavad üksteise olemasollu, funktsiooni ja

³⁵ Teidearu 2021, 108.

võimekusse ning kolmandaks: eseme paratamatu muutumine ajas ja selle takistamine inimese poolt.³⁶ Materiaalne ese muutub kandjate, tarvitajate peas toimevõimekaks, nagu platseebo efekt ravimite puhul. Nad tunnevad ennast ristist amuletti kandes kaitstuna. Rist tagab neile edu, elujõudu, hoiab halva eemal ja kaitseb. Risti kaotades tunnevad nad end ohustatuna, näiteks: „*Eredamad mälestused kaasnevad pigem ajaga, mil ta on selle kaotanud – seda on juhtunud kaks korda – mil ta on tundnud ennast tunduvalt nõrgema ja haavatavana. Informant kannab risti iga päev ja tunneb end alasti ilma selleta.*“ (? , 23) Järgnevad näited avavad kategooria sisu:

„*Paljud inimesed on minu käest küsinud, miks ma seda kannan, et kas mul on mingi usuline kaalutlus. Aga mul ei ole seda, minu jaoks see rist ei ole seotud kristlusega või ütleme, et selle ristiusuga, vaid selle halva eemale hoidmine. Ma olen selline looduse usku, see on see, et kõik need ristid ja ristipuud ja paha eemale hoidmine.*“ (Naine, 56)

„*Minu jaoks tähendab talisman edukus olulistest sündmustes. Kuna ma õpin, siis kannan risti tavaliselt, kui sooritan mingisuguseid arvestusi, eksameid. Talisman on alati aidanud. Näiteks esimene juhtum, mis kohe meelde tuleb – see on siis, kui ma tegin Tartu ülikooli sisseastumiseksameid proviisori erialale. Sisseastumiseks mul oli vaja sooritada bioloogia eksam. Kui oli eksami päev, ma olin väga närvis, kõik mis sai õpitud oli peas segi läinud, seepärast enne kodust väljumist riputasin risti kaela. See eksam tundus mulle väga raske, mõningaid asju isegi ei teadnud, aga lõpuks sain eksami tehtud ning sain edukalt sisse proviisori erialale.*“ (Naine, 21)

„*Olen elanud väga aktiivset elu, mis on olnud mingis etapis väga ohtlik. Kui ma olin pisut noorem, siis oma mõtlematuse tõttu oleks peaaegu elust ilma jäänud ning kui see olukord juhtus, siis mul oli see rist kaelas. Ma arvan, et tänu sellele ristile ja Jumala palumisele ma seisan praegu sinu ja kõikide teiste ees. (...) tunnen, et rist soojendab mu südant ning annab elujõudu ka kõige lootusetumas olukorras. Ilma ristita tunnen end väga halvasti. Kui ma ükskord risti kogemata ära kaotasin, siis mu elu muutus kohe halliks ja üksluiseks...kui ma ühel päeval selle, aga leidsin siis kõik läks oma rööbastele tagasi. Ma usun, et selles on mingi jõud!*“ (Naine, 22)

Selles kategoorias kohtuvad sellised nähtused nagu esoteerika, materiaalne ese ja selle toimevõime. Küsitletavad pole omaks võtnud ühtegi konfessionaalset religiooni ja ei usu

³⁶ Teidearu 2021, 117/118.

otseselt isikustatud Jumalat, aga tunnistavad, et nende käekäik ei sõltu pelgalt neist endist, vaid neid juhib mingi kõrgem jõud. Esitan siinkohal 2017. aasta veebruaris Kantar Emori üle-eestilise küsitluse tulemused: 34% peab ennast vaimseks, kuid mittereligioosseks inimeseks. Valimisse kuulus 923 vastajat vanuses 15-74.³⁷ Kui minu töös esinevad kristliku tähenduse andnud ristikandjad omistavad agentsuse Jumalale, siis selle grupi uuritavad omistavad agentsuse otseselt oma ristile. Nad on vaimsed inimesed, kes saavutavad oma meelerahu läbi materiaalse eseme.

5.6 Esteetiline tähendus

Üks informant, kes räägib üldistatult noortest, kuid mitte endast: „*Miks aga see konkreetne roosipärg mu jaoks oluline on, on natuke pikem lugu. ...seetõttu meeldib mul seda ka kaelas kanda.... Esiteks on oluline see, et ma ei kannan seda ainult stiili pärast, nagu tavaliselt noored seda teevad.*“ (Mees, 18). Sellest pihtimusest võib välja lugeda, et mees siiski kannab oma roosipärga ka stiili pärast e ehtena, kuigi mitte ainult. On võimalik, et risti kantakse ka soovist muljet avaldada. Naiste ülekaal välitöodes ristikandjatena kinnitab ajaloolist fakti, et risti on kandnud ja kannavad valdavalt naised. „... laibamatuste põhjal ilmneb, et ristripatsitega on maetud kõige enam naisi (...) kus ristripatsid esineb vaid naiste haudades“.³⁸ „EUU 2015 religioonisotsioloogilise küsitluse andmeil nõustus talismani või tähendusliku eseme omamisega 31% naistest ja 24% meestest, mis kinnitab kvantitatiivsetel meetoditel naiste suuremat osakaalu näiteks talismanide kasutamisel, kuid küsitlus ei täpsusta, mis esemed uuringus osalenud inimestele kuulusid.“³⁹ George Willard Benson oma mahukas uurimuses ristikist, kui sümbolist, viitab asjaolule, et juba ammu pole rist pelgalt kristluse sümbol vaid kaunistusena kantav ajastu moe väljendus.⁴⁰ See tõsiasi tekitab küsimuse, kas naised on (olnud) usklikumad või hoopis edevamad. Kas viimasel puhul on tegemist sooviga vastassugupoolele muljet avaldada. Vastus tuleb välja uuringutest: „Teistest elanikkonnarühmadest pidasid kirikut enam oluliseks naised“⁴¹ See, et naised peavad kirikut oluliseks ja käivad rohkem kirikus ei näita siiski nende edevust. Nimetaksin seda,

³⁷ Kantar Emor 16.03.2017.

³⁸ Kurisoo 2011, 221.

³⁹ Teidearu 2021, 110

⁴⁰ Benson 2005(1934), 102/103

⁴¹ Kilemit 2022

et naised (või inimesed üldiselt) käivad kirikus usu, mitte moe pärast, kristlikuks kasvamiseks. Edevust kohtab mõlema soo esindajate seas samuti, nagu vagadust, lihtsalt tundub, et naised on tänapäeva ühiskonnaelus igas valdkonnas aktiivsemad. Antud uurimuse valimiski on naised ülekaalus. Samas on tehtud ka selliseid konstanteeringuid: „Põhjus, miks mittekristlastest mehed risti kannavad, on naiste tähelepanu võitmine, meeldida tahtmine“.⁴² Minu aegade jooksul tehtud tähelepanekud kinnitavad seda – ei hakka siinkohal loetlema arvukaid ristimärki kandvaid kuulsusi. Teavet sellest saab Sotolongo uurimusest, kus aga selgub taas, et ka seal mainitud kuulsustest iidolid on enamasti naised⁴³. Üks Jumalaga ühte sammu astuv kuulsus võib olla paljudele iidoliks, naga Jeesus kristlasele ja sel juhul kuulub rist tema järgijate imago juurde sõltumata nende usust. Minu töös esinevad informandid ei kannu risti ainult esteetilisel kaalutlustel, kui üldse.

6. RISTI KASUTAMINE / RITUAALID

Vähem, kui poolte informantide vastustest selgus kas ja kuidas nad kasutavad risti. Kasutamise võimalusi on mitmeid. Kõige tavalisem on selle kandmine kaelas. Mõned kannavad seda kaelas iga päev, näiteks: „*Et see peab olema iga päev minuga kaasas, mul on paaniline hirm kui ma ei leia seda mingil põhjusel, et ma ei kannu seda enam öösel, sest see kett läks katki ja siis ma kui ma teda mingil põhjusel ei leia, näiteks kui võtan trenni ajaks ära või panen kuhugi, siis see tekitab sellise väga ebamugava tunde.*“ (Naine, 56). Samas teised ainult erilistel puhkudel, näiteks: „*Hoian kummutis, riputan tavaliselt kaela ainult siis kui on tulemas minu jaoks tähtsad sündmused.*“ (Naine, 21). Võrdluseks toon jälle näite King, E. Francese teosest, „Material Religion and Popular Culture“, kus kirjeldatavad Ben ja Martin mõlemad kannavad risti või palvehelmeid kõikjal endaga kaasas ja tavatsevad neid alateadlikult teatud situatsioonides puudutada. Ka on neil kombeks risti suudelda. See traditsioon pärineb nende kogukonnast, kus kõik järgivad taolist rituaali. Nõnda meenutatakse peidetud viisil ristile naelutatud Jeesust.⁴⁴

Kuigi olulisi rituaale pole, siiski on informandile oluline, et keegi teine tema risti ei puutuks: „*Olulisi rituaale ja toiminguid pole. Ma olen selline inimene, kes oma naiivsuse tõttu unustab, et kõik inimesed pole ilusad ja head ja kipun tehtud vigu*

⁴² Reddit 2020

⁴³ Sotolongo 2007, 31.

⁴⁴ King 2014, 7.

kordama ning jälle ja jälle Jumala või risti poole pöörduma. Mul on selle risti jaoks oma eraldi kotikene, mis on tumepunast värvi. See on karbi sees, kus on minu kõige kallimad asjad, keegi ei tohi seal sorida! Muidu ma muutun väga vihaseks ja lähen minema. Kuigi see pole küll elu ja surma küsimus, aga minu jaoks on olemas asjad, mida teised puutuda ei tohi. Isegi seda risti ei tohi keegi puutuda niisama, kuna mulle see ei meeldi. Ma tunnen, et siis kaotab see mingiks ajaks oma võime mind aidata. Lõhnab küll natukene maagia järele, kuid sellesse ma ei usu. Ma usun, et rist on Jumala poolt loodud iga inimese jaoks eraldi, ning et kellelgi teisel pole õigus seda kanda ja isegi puudutada kuna siis ta pole enam see.“ (Naine, 22).

Rist on palverituaali osa: „*Katoliku kirikus on põhiline meie isa palve ja neitsi Maarja poole pöördumine, mis on roosipärg palve. Esimene on meie isa palve ja siis kuulutus neitsi Maarjale ja palve neitsi Maarja poole, mida loetakse 50 korda. Kui vaatan seda pilti, siis loen 50 korda seda neitsi Maarja palvet. Kui ma võtsin vastu katoliku usu, siis preester kinkis selle pildi. Kui vaatan pilti, siis mõtlen neitsi Maarja poja sünnilugu. Iga päev on erinev palve, mida loetakse 10 korda ja vahele üteldakse - au olgu isale ja pajale ja pühale vaimule, aamen. Panen silmad kinni ja loen. Risti vaadates lõõn risti ette, millega ma tunnistan, et mina usun Jeesusesse Kristusesse.“ (? , 69) ja „*Kandsin vanasti risti kaelas, aga see läks kahjuks katki, nüüd ei kannan. Ise ka ei tea, miks kandsin, selline kristlik sümbol, kantakse kaelas ja kandsin. Aga mul on autos krutsifiks, peegli küljes. See tuletab meelde Kristust ja tema ristisurma. On hea, et ta on su mõtetes. Ja mul on veel magamistoas seina peal ka krutsifiks, mis on magamistoas idaseinal. Kirikus on ka rist idaseinal, sest päike tõuseb idast. Hommiku- ja õhtupalvet tehes vaatan selle peale, siis on kergem kontsentreeruda. Kui siia majja kolisin, panin selle seinale. Ei tea, miks varem ei olnud. Krutsifiks meeldib mulle rohkem, see on ilusam, sest seal on Kristus ka peal.“ (Mees, 60) ja „*Kui ta on mul kodus, siis ma saan ka siin palvetada ja mõelda Jumala peale. Ma ei pea ainult pühakojas olema, et palvetada. Ma võin ka kodus olla. Kui mul on halb, siis vaatan neid ja rahunen ja võin kõik Jumala hooleks jätta.“ (? , 69)***

Nende inimeste jaoks sobib narratiiv, mis on kirjas Pühas Piiblis. Neile on tarvis turvatunnet moel, et on kindel teadmine rahvaste minevikust ning tulevikust ja ette antud kindlad käsud-keelud, mille järgi elada. Kuna inimesed on umbusklikud ja vajavad käega katsutavat, saadeti neile Kristus, kes annab lootust ja kellest jäi pärandiks rist.

JÄRELDUSED

Tänapäeva pluralistlikus ühiskonnas valitseb religioosne mitmekesisus. Internet on erinevad religioonid üle maailma tuntuks teinud ka neile, kes reisivad vähe. Järjest enam globaliseeruvus maailmas, üha pluralistlikumas ühiskonnas on piirid religioonide vahel hägustumas, eriti individuaalsel tasandil. Muidugi on alati olnud ja ka täna on erimeelsusi religioonide ja maailmavaadete vahel. Charles Tieszen on uurinud keskaegseid tekste, mis on kirjutatud Vahemere maade, Egiptuse, Süüria ja Palestiina kristlaste aga ka moslemite poolt. Kristlasena islami keskkonnas elamine oli raske, aga see näitas, kui tähtis oli rist kristlase jaoks.⁴⁵ Tänapäeval iseloomustab ristiga seotud vastandlikke vaateid kujukal moel näiteks ligi 10 aastat kestnud kohtujuhtum Lautsi Itaalia riigi vastu, kus kohtuvaidluse aluseks olid kooli seintel olevad krutsifiksid. Üht immigrandist ema aga häiris see asjaolu niivõrd, et ta läks Itaalia riigiga kohtusse, rõhudes võrdsuse ja usuvabaduse ning avaliku halduse asutuste erapooletuse printsiibile. 2002-2011 aastatel kestnud kohtuasi pöördus algul hageja kasuks ja talle määrati 5000 eurot kahjutasu, aga Itaalia jaoks on krutsifiksid kultuuriline identiteet ja esindavad humaanseid väärtusi, seega esitas Itaalia valitsus 28. jaanuaril 2010 Ülemkohtu suurkojale Euroopa Liidus vastulause, mida toetasid mitmed riigid. Kolmkümmend kolm Euroopa Parlamendi liiget leidsid et krutsifikse tuleks vaadelda kui kultuurilise ühtsuse ja identiteedi väljendust. Nad lisasid, et selles konkreetsetes kontekstis on religioossetel sümbolitel ilmalik mõõde ja seetõttu ei tohiks neid eemaldada. 18. märtsil 2011 tegi Euroopa Inimõiguste Kohtu Suurkogu 15 poolt- ja 2 vastuhäälega otsuse tühistada alamkoja otsus ja krutsifiksid jäid seintele.⁴⁶ See juhtum näitab, kuidas religioon on tasapisi sulandunud rahvuskultuuri. On ju meil Maarjamaalgi see nõnda olnud vaatamata vahepealsele usklike represseerimisele. Paljudele on rist saanud loomulikuks kaaslaseks ka juhul, kui ei olda sügavalt usklik vaid järgides traditsiooni.

Kõige kõnekam informant minu jaoks on 33 aastane kõrgharidusega Tartu mees, kes võrdles risti abielusõrmusega ja võrdsustas neid kui pühendumuse sümboleid. Sõrmusega saadakse teise inimese abikaasaks ja ristiga Kristuse koguduse liikmeks. Mõlemal puhul antakse tõotus, mille pidamine nõuab pühendumist.

⁴⁵Tieszen 2017, (sine numerorum)

⁴⁶LAUTSI Application no. 30814/06

Nende küsitluste põhjal võib öelda, et olukord on oodatust parem. Ma kaldusin uurimust alustades eeldama, et tänapäeval kantakse risti pigem ehtesajana, aga tundub, et ristil on siiski võim muuta tema kandjat. Toon näite: „*Kuigi mind ei ole kasvatatud kristlikus vaimus üles, siis kui ma selle risti ostsin, oli see vaid moe pärast. Aja möödudes tundsin ma, et see rist on aidanud mind rasketest olukordadest üle saada ning samuti natuke õnne toonud. Ma pole usklik, kuid siiski ma tunnen, et midagi kõrgemat siin elus on ja see rist on justkui ühendus minu ja selle kõrgema jõu vahel.*“ (Mees, 20). See näide iseloomustab minu meelest kõige paremini keskmise eesti inimese vaimsust - ta pole sügavuti risti usku läinud, aga Jumala kui kõrgema jõu olemasolu ei eita. Ilma Jumala tahtete ei sünni siin ilmas midagi. Ehk oli vaja okupatsiooni selleks, et traditsiooniks muutunud kirikust saaks jälle inimestele tõeline, isiklikult tunnetatud usk.

Kaksteist isikut nimetavad ennast kristlaseks ja on kursis risti tagamaadega, nende ristid on pühitsetud. Alles hiljuti tundsin, et rist on kui Issanda karja märgistus - kui märkasin, et ligimest ehib rist, teadsin, et ta on oma, tunneb ja mõtleb samamoodi. Tähelepanu tõmbab see, kui märkasin mõnd tuntud ja toredat tegelast avalikult ja häbenemata risti kandmas. Nüüd pärast töö kirjutamist mõtlen, mida talle rist tegelikult tähendab.

Olen mõistnud, et rist ja ristiusk on lahustunud muude religioonide hulgas ja nende omavahelised piirjooned on kadumas. Tänapäeva inimesed, ka pooled mu informandid, ei tea kristlusest palju, aga haaravad siiski risti järgi maagilistel alustel, nagu meie kauged esivanemadki.

Kuus isikut ei tunne risti tõelisi tagamaid või siis ei tunnista neid, aga rist ise on neile nii oluline, et kui nad selle kaotanud on, tunnevad, end ebakindlalt. Neil inimestel on nn oma usk, aga nad on üle võtnud esivanemate usu sümboli, mis on üle põlvkondade nendeni jõudnud. Rist pühitsemata kujul juhib nende elu. Risti sellisel kujul võib klassifitseerida maagiliseks esemeks. Maagilised esemed ja protseduurid ei kuulu kaugeltki mitte ainult minevikku. Tänapäevalgi kasutatakse ebaõnne vältimiseks erinevaid vahendeid, ka amulette, sh risti, mis ei pruugi konfessionaalse usuga seotud olla. Tsitaat: „Emile Durkheim sai aru, kui sügavalt olid maagia ja religioon üksteisega põimunud, kuigi nad olid üksteisega vastuolus.“⁴⁷. Ka Marko Uibu ei tõmba domineeriva ja alternatiivse religiooni vahele selget piiri: „Iseloomulik on religioosse ja

⁴⁷ Morgan 2021, 60-61.

mittereligioosse läbipõimimine, kus religioosne on tugevalt seotud või otseselt rakendatud siinpoolsuse teenistusse.⁴⁸ David Morgan: „Kirikud on tänapäeval oma endise mõju kaotanud ja alternatiivsed praktikad pakuvad uudsust. Reliikviad ja pühamud on rituaalsete tegevustena fookuses nii religioonis kui maagias. Eesmärk on mõlemal üks - hea viljaõnn, tervis, sobiv ilm ja paistab, et meetodid ei erine ka oluliselt. Maagia ja religiooni vahe on pigem ideoloogiline kui empiiriline.“⁴⁹ See lause võtab hästi kokku tänapäeva ideoloogia. Meie igapäevast leiba ehk kõike eluks vaja minevat, mille tagamine alati meist endast ei sõltu, palub aastast aastasse nii kirikuõpetaja kui mardisant. Lootuses heale õnnele on neidki, kes kasutavad mitut „õnneallikat“ korraga. Neljale tähendas rist emotsionaalset sidet, mis hoiab turvatunnet. Tihti kalduvad inimesed kurbadel hetkedel klammerduma turvalise mineviku külge ja rist on siin sillaks. Kõige valdavamalt peeti kalliks just kas lapsepõlves saadud või vanemate lähisugulaste kingitud riste. „*Esiteks see meenutab mulle seda, kui ma oma klassiga reisil olin.*“ (Naine,22).

„... juhtus niimoodi, et selle kinkis mulle minu ämm ja see sai kuidagi kogemata mulle oluliseks, ... selle sümboli tähendus läks mulle korda ja see inimene kes mulle selle kinkis samuti ja ma arvan et sellepärast ma seda kannangi juba oma 15-20 aastat äkki juba.“ (Naine, 56).

„*Samas kindlasti teeb kaelakee erilisemaks see, et leidsin selle oma vanaema majast mõni aeg pärast tema surma. Mistõttu mulle alati meenuvad mälestused temast ning sellest, kuidas ta mind väiksena püüdis usku pöörata. Ise ma leidsin tee kiriku juurde alles keskkoolis.*“ (Naine, 22). Üks oli usulise kogemuse osaliseks saanud Gruusias, kus tema talismaniks kujunes Gruusia naispühak neiu Nino, keda ümbritsevad samuti ristid ja teine küsitletutest kannab keldi risti, mis talle maailma duaalsust meenutab. Üks informant erines teistest, kuna tema jaoks tähendas rist, siinkohal ratasrist, loodusega üks olemist, nelja põhielemeti ja viiendat – kvinti, mis on essents e armastus. Liigitasin tema folkloori alla. Inimesed vajavad pidepunkti elus. Igal inimesel on oma tõde, oma usk, milleni ta on jõudnud oma risti kandes. Kui lugeda neid pihtimusi süvenenult, leiad igas neist pisut ka iseennast. Jumala silmis on kõik võrdsed, sest meis kõigis on natuke kõike ja me ei tohi ennast teistest paremaks pidada. (lk 18: 9-14; lk 19: 1-10); Jagasin risti tähendused tabelisse (vt. lisa nr. 1) alajaotuste kaupa.

⁴⁸ Uibu 2016, 60.

⁴⁹ Morgan 2021, 60-61.

KOKKUVÕTE

Käesolevas uurimuses on kasutatud TÜ usuteaduskonna (ja ka teiste teaduskondade tudengite, kes valisid valikainena) religioonisotsioloogia kursuse välitöid aastatest 2011-2022 teemal „Individuaalsed pühad paigad ja pühad esemed“ ning lisaks nelja värsket intervjuud. Valimis on 25 täisealist informanti, kes sõltumata vanusest, soost, elukohast või maailmavaatest on väitnud, et nende pühaks esemeks on rist. Uurimuses otsisin vastuseid, mis rist neile isiklikult tähendab ja miks nad seda pühaks peavad.

Maailmanägemuselt sai informandid kaheks jagada: konfessionaalselt religioosse suunitlusega ja individuaalselt religioosse suunitlusega. Kindlalt konfessionaalse suunitlusega informante oli 48% ja nende jaoks oli rist Jeesusega ja tema ülestõusmisega seotud. Nimetan selle eseme tähenduse sakraalseks. Individuaalse suunitlusega informandid omistasid oma ristile enamasti maagilise tähenduse või emotsionaalse tähenduse, ent oli ka üks, kes andis oma ristile folkloorse tähenduse.

Tegin järelduse, et töös kasutatud küsitletute seas on rist omamise ja kandmise põhilisteks motiivideks sakraalsus, traditsioon, emotsioon ja turvatunne.

SUMMARY

THE PERSONAL MEANING OF THE CROSS

In this research, the fieldwork of the UT Faculty of Religion (and students from other faculties who chose the sociology of religion course) from 2011-2022 on the topic "Individual holy places and sacred objects" has been used. The sample includes 25 adult informants, regardless of age, gender, place of residence or worldview, who have stated that their holy object is the cross. In my research, I sought answers to what the cross means to them personally and why they consider it sacred.

In terms of worldview, the informants could be divided into two: confessionally religiously oriented and individually religiously oriented. 48% of informants were with a definite confessional orientation, and for them the cross was connected to Jesus and his resurrection. I call the meaning of this item in this context sacred. Informants with an individual orientation mostly attributed a magical meaning or an emotional meaning to their cross, but there was also one who gave a folkloric meaning to their cross.

I concluded that the main motives for owning and wearing a cross are sacrality, tradition, emotion and a sense of security.

KASUTATUD KIRJANDUS JA ALLIKAD

Bibliograafialoend:

- **Altnurme**, Lea. 2006. Kristlusest oma usuni. Uurimus muutustest eestlaste religioossuses 20.saj II poolel. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- **Benson**, George Willard. 2005 (1934). *The Cross: Its History and Symbolism*. Mineola, New York: Dover Publication. Inc
- **Boylston**, Tom. 2018. „Things Not for Themselves: Idolatry and Consecration in Orthodox Ethiopia“. *Christianity and the limits of materiality*, toimetanud Opas, Minna, Haapalainen, Anna, 78–97. London: Bloomsbury Academic.
- **Bowman**, Marion, **Valk**, Ülo. 2012. „Vernacular religion in everyday life: expressions of belief.“ Sheffield: Equinox Publishing Ltd.
- **Dalferth**, Ingolf U. 2023. „Täis haud, tühi usk? Vaidlusest Ristilöödu ülesäratamise üle.“ (1998). *Uuema evangeelse teoloogia põhitekstid*, koostanud Wilfried Härle, Thomas-Andreas Pöder, 725-735. Tartu: Ilmamaa, Avatud Eesti raamat.
- **Díaz**, Enrique González (Enro). 2023. „La cruz: Un símbolo universal. Rist: universaalne sümbol“. *Cubadebate, Por la Verdad y las Ideas*. 21. juuli 2023. <http://www.cubadebate.cu/fotorreportajes/2023/07/21/la-cruz-un-simbolo-universal/> vaadatud (vaadatud 28.04.2025.)
- **Jonuks**, Tõnno. 2022. *Eesti muinasusundid*. Tallinn: Postimees
- **King**, E. Frances, 2014. *Material religion and popular culture*. New York, London: Routledge.
- **Kurisoo**, Tuuli. 2011. Ristripatsid Eesti 12.–13. sajandi laibakalmistutes: ehted, kristlaste või paganate tunnused?. Bakalaureusetöö. Tartu. 213–234 <https://oes.ut.ee/wp-content/uploads/Kurisoo.pdf> (vaadatud 17.03.25.)
- **Lune**, Howard and **Berg**, Bruce L. 2017. *Qualitative Research Methods for the Social Sciences*. Harlow: Pearson.
- **McDannell**, Colleen. 1995. *Material Christianity: religion and popular culture in America*. New Haven and London: Yale University Press.
- **Morgan**, David. 2021. *The thing about religion: an introduction to the material study of religions*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

- **Parsons, John Denham.** 1896. *The Non-Christian Cross: An Enquiry Into the Origin and History of the Symbol Adopted as That the Symbol of Christianity.* London: Marshall, Hamilton Kent & Co.
<https://ia800206.us.archive.org/6/items/nonchristiancross00pars/nonchristiancross00pars.pdf> (vaadatud 27.03.2025)
- **Peedu, Indrek.** 2024. Muinasusundite uurimise kontseptuaalsest küljest. – *Usuteaduslik Ajakiri*. 85 (1): 136–141. DOI: 10.23675/ua.v85i1.24318 (vaadatud 19.03.25.)
- **Primiano, Leonard Norman.** 2000. Katoliikliku sakraalse materiaalsuse postmodernistlikud jooned. – *Mäetagused* nr 14. Pages in printed version 121–139. külalistoimetaja Kristi Salve. doi:10.7592/MT2000.14.primiano (vaadatud 7.11.24.)
- **Primiano, Leonard Norman.** 1995. Vernacular religion and the search for method in religious folklife. *Western Folklore*. 37-56
- **Rohtmets, Priit.** 2019. *Eesti usuelu 100 aastat.* Tallinn: Post Factum.
- **Sotolongo Riquer, Michelle Monique.** 2007. *What Would Jesus Wear?: The Fashioning of the Cross.* Texas State University. 1-78.
- **Teidearu, Tenno.** 2021. „Poolvääriskivide kasutamine kui materiaalne religioon: esoteerika, materiaalsus ja agentsus“. *Mitut usku Eesti V. Esoteerika*. Lea Altnurme (ed.), 105–132. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. (vaadatud 27.03.2025)
- **Tieszen, Charles.** 2017. „Cross Veneration in the Medieval Islamic World: Christian Identity and Practice under Muslim Rule“ (Early and Medieval Islamic World) March 30. 2017. I.B. Tauris. London: Bloomsbury Publishing.
https://www.google.ee/books/edition/Cross_Veneration_in_the_Medieval_Islamic/69SLDwAAQBAJ?hl=en&gbpv=1&pg=PA2&printsec=frontcover (vaadatud 15.02.2025)
- **Uibu, Marko.** 2016. *Religiosity as Cultural Toolbox: A Study of Estonian New Spirituality.* Tartu: University of Tartu Press.
- **Valk, Ülo.** 2024. „Eesti usundi suur lugu: vaateid läbi „Luust sõrmuse““. *Tuna* 2/2024. 131–137 <https://tuna.ra.ee/eesti-usundi-suur-lugu-vaateid-labi-luust-sormuse/> (vaadatud 22.02.2025)

Elektroonilised allikad:

- EEU 2020 = Religioonisotsioloogiline uuring „Elust, usust ja usuelust“. 2020. Eesti Kirikute Nõukogu tellimusel.
http://www.ekn.ee/doc/uudised/EEU2020_esmased_tulemused.pdf?fbclid=IwZ Xh0bgNhZW0CMTAAAR1ngOWBmLn-Kgk8yS0W3hfe7-fzvMA3Jnv8Edf1MuGiTmo3NbJnXCi0XB0_aem_AcTs3uoi8prc-gS40zUWpU1GfWzIHyi0ZEHBevlV1ovLwsiV3ZlnGseTwn1caN_6oYA_HW WHAIRiKwEXOznEHQpJ (vaadatud 18.04.2025)
- https://et.wikipedia.org/wiki/Keldi_rist (vaadatud 18.03.25)
- https://en.wikipedia.org/wiki/Union_of_Rationalist_Atheists_and_Agnostics (vaadatud 14.03.2025)
- **Beyer**, Catherine 2019. Geometric Shapes and Their Symbolic Meanings
<https://www.learnreligions.com/geometric-shapes-4086370> (vaadatud 18.03.25)
- **Bowman**, Marion 2022, In Memoriam Leonard Norman Primiano (1957–2021).
<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0015587X.2021.2008143> (vaadatud 24.04.25)
- **Kilemit**, Liina 2022, Eestimaalaste usuelu kajastavast uuringust
https://www.blog.us.ut.ee/liina-kilemit-eestimaalaste-usuelu-kajastavast-uuringust/#_ftn1 (vaadatud 17.03.25)
- https://www.reddit.com/r/Catholicism/comments/hy0fhh/why_do_many_young_often_irreligious_men_wear_the/?rdt=34676 (vaadatud 17.03.25)
- Kantar Emor 16.03.2017, *Emor Passwordil: üle poole eestlastest usub kõrgemaid jõude ning ülivõimetega inimesi*, <https://www.emor.ee/blogi/emor-passwordil-ule-poole-eestlastest-usub-korgemaid-joude-ningulivoimetega-inimesi> (vaadatud 24.04.25)
- LAUTSI <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-104040%22%5D%7D> (vaadatud 14.03.2025)

LISAD

Lisa 1 Tabel

Rist	sakraalne	folkloorne	maagiline	muu	Muu risti tähendus üldiselt
1.N21				keldi rist	duaalsus
2.N28	tühi rist				
3.N56	tühi rist				
4. -				õigeusu rist	muinasjutt
5.N52	tühi rist				
6.N21			tühi rist		
7.N22				tühi rist	side vanaemaga
8.? 49				tühi rist	teod
9.N56			tühi rist		
10.N22			tühi rist		
11.N21				päike/rist	side emaga
12.N21			tühi rist		
13.N48				Püha Nino	Gruusia naispühak
14.N19	tühi rist				
15.M20			tühi rist		
16.? 23			tühi rist		
17.M18	krutsifiks				
18.M60	tühi rist				
19.N22	süda/ rist				Jumala armastus
20.? 69	krutsifiks				
21.N48		ratasrist			loodus, armastus
22.-25.	tühi rist				kristluse sümbol

Lisa 2. Informandid

Üldandmed on esitatud soo, vanuse, hariduse, elukoha järgi ja kui eraldi on rõhutatud rahvust, siis tõin ka selle siin välja. Daatumite puudumise tõttu välitöödel ajalist eristust teha ei saa.

- 1) Naine, 21, kutse -ja keskharidus, Keila.
- 2) Naine, 28, kõrgharidus, Tartu
- 3) Naine, 56, Pärit Venemaalt ning eesti keelt valdab vähesel määral, Tartu.
- 4) -
- 5) Naine, 52, keskeriharidusega, Tartu.
- 6) Naine, 21, Tartu Tervishoiu Kõrgkool, Narva
- 7) Naine, 22, keskharidus, Harjumaa
- 8) ?, 49, keskharidus, Narva.
- 9) Naine, 56, ülikooli haridus, Võrumaa.
- 10) Naine, 22, üliõpilane, Tartu.
- 11) Naine, 21, keskharidus, Tartu.
- 12) Naine, 21, keskharidus, Keila,
- 13) Naine, 48, kõrgharidus, Tartumaa.
- 14) Naine, 19, keskharidus, Tallinn.
- 15) Mees; 20, üliõpilane, Tallinn.
- 16) ?, 23, keskharidus, Tartu.
- 17) Mees, 18, õpilane, Tallinn.
- 18) Mees, 60, kõrgharidus, Tallinn.
- 19) Naine, 22, üliõpilane, Hiiumaa.
- 20) ?, 69, keskharidus, pensionär, Tallinn.
- 21) Naine, 48, kõrgharidus, Võrumaa.
- 22) Naine, 67, kõrgharidus, Tartu.
- 23) Mees, 33, kõrgharidusega, Tartu.
- 24) Naine, 57, kõrgharidus, Tartu.
- 25) Mees, 59, kutsekeskharidus, Tartumaa.

Annotatsioon

Käesoleva uurimustöö eesmärk on mõista tänapäeva inimese risti kandmise soovi. Valimisse on koondunud 25 erineva vanuse ja taustaga mõlemast soost informanti. Välitööde raportite tekstide analüüsimiseks on kasutatud induktiivse sisuanalüüsi meetodit. Kategooriate moodustamise aluseks olid nii küsimustes kui ka raportite tekstides sisalduvad sisu kandvad tekstiosad. Kvalitatiivne materjal jagunes 6 kategooriasse, millest olulisima – „risti tähenduse kasutajale“, sai jagada veel 6 alamkategooriasse. Tulemusest näeme, et kuigi abinõu mõistetakse erinevalt, on eesmärk täidetud sarnaselt: rist suudab muuta kandja elu paremaks, turvalisemaks.

Märksõnad: spirituaalsus, uusvaimsus, sakraalsus, vernakulaarne religioon, materiaalne religioon

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ruta Barkala,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose RISTI INDIVIDUAALNE TÄHENDUS, mille juhendaja(d) on Lea Altnurme, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada Tartu Ülikooli digitaalarhiivi kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
2. annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni;
3. olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
4. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Ruta Barkala

01.05.2025